

УДК [930.253:808.51:061.233](477.83/.86)"1915/1916"

А. М. МАГУРЧАК*

**ПРОМОВИ АНДРІЯ ЖУКА НА ЗАСІДАННЯХ
ЗАГАЛЬНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ РАДИ
(за матеріалами National Archives of Canada)**

Публікуються промови члена Союзу визволення України Андрія Жука на засіданнях Загальної Української Ради в 1915–1916 рр., у яких аналізуються відносини СВУ з представниками Центральних держав для вирішення українського питання.

Ключові слова: А. Жук; ЗУР; Галичина; українське питання; Перша світова війна.

Свідома частина українського політикуму в Галичині на початку Першої світової війни намагалася відстоювати українські інтереси. Щоб координувати свою діяльність для вирішення нагальних питань в Галичині, Головна Українська Рада була реорганізована в Загальну Українську Раду ЗУР, яка своєю політичною метою ставила визнання самостійності України. Водночас на території Австро-Угорської імперії існувала Спілка визволення України, до якої входили представники Наддніпрянщини. Шість представників СВУ увійшли до ЗУР, з-поміж яких особливо виділявся Андрій Жук (1880–1968) – один із засновників і лідерів СВУ. Політичні обставини закинули уродженця Полтавщини в Галичину. Перебуваючи на території Західної України з перервами, починаючи з 1907 по 1940 рр., він проводив активну політичну і громадську діяльність, що насправді зводилась до відстоювання принципу самостійності української держави. Із промов дізнаємось, що А. Жук робить висновок – Австро-Угорщина та Німеччина не розглядали серйозно вирішення українського питання. А. Жук закликав не впадати у відчай, а тверезо оцінювати ситуацію і чекати свого часу. У стосунках із ЗУР відкидав принцип “диктатури”, який намагались ввести деякі діячі ЗУР, бо це призвело б, на переконання А. Жука, до компрометації українських визвольних змагань.

Нижче подаємо кілька промов А. Жука під час обговорення актуальних питань, які стояли перед українським національним рухом на засіданнях ЗУР. Ці промови зберігаються в National Archives of Canada

* *Магурчак Андрій Миколайович* – кандидат історичних наук, науковий співробітник відділу національної бібліографії Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

особовому фонді А. Жука – Andry Zhuk Collection MG 30, С. 167. – Volum 9. – File 10. Документи публікуються вперше. Збережені лексичні та морфологічні правописні особливості документів. Пропущення взяті в квадратні дужки. Документи подані в хронологічній послідовності.

**Промова А. Жука на засіданні
Загальної Української Ради**

16 жовтня 1915 р.

Вихідною точкою в діяльності Союзу визволення України від початку війни була певність, що Росія буде мусіла улягти в світовій війні, а через те українці повинні в оборонені своїх національних інтересів стати по стороні центральних держав, котрі будуть мати рішучий голос при диктуванні миру. Приймавши сталу орієнтацію, Союз стремив до того аби дістати від центральних правительств зобов'язуючу енуціяцію, яке становище вони думають зайняти зглядно українців. На жаль воєнна ситуація в перших місяцях війни не сприяла тому, аби правительства могли зайняти в нашій справі виразне становище. Удалося здобути лиш заяву турецького міністра внутрішніх справ Таллай-Бея, котрий в порозумінні з берлінським та віденським кабінетами запевнив представникові Союзу визволення України на послухання, що воюючи проти Росії група держав ставиться симпатично до самостійницьких змагань українського народу. Так само не дав рішучої і задовольняючої відповіді граф Форбач, прийнятій ним в цвітні с[ього] р[оку] депутації Союзу визв[олення] України. В маю наступило зі сторони Союзу нове запитання до правительств про їх відношення до українців на що австро-угорське правительство сказало, що його становище не змінилося, а берлінське правительство відповіло, що воно зможе зайняти становище супроти українців доперва тоді, коли офензива держав піде на Україну.

По майській офензиві ситуація змінилася для нас ліпше і тому пороблено нові заходи, а іменно президією Заг[альної] Укр[аїнської] Ради перед австрійськими правительствам, а Союзом в Берліні. Кроки ці не увінчалися успіхом і на цей раз. Секретарь Ціммерман особисто висказався прихильно до українців запевняв, що Німеччина не спускатиме української справи з ока, але щодо намірів і планів Німеччини в українській справі нічого конкретного не сказав, а з конференцій з іншими особами набралося враження, що практичне рішення нашої справи лежить у Відні. Публічного освідчення в укр[аїнській] справі берлінське правительство не дало і на сей раз, хоч проект такого освідчення спільно з делегатами Союзу був вироблений.

Таким способом старання видобути енуціяцію центральних правительств як опору для нашої діяльності на рос[ійській] Україні і клич, котрий ми могли би кинути в населення – не мали успіху.

Спеціально не удалося нам дістати енуціяцію щодо того, що думають правительства робити на окупованих областях. Тим часом ситуація на рос[ійській] Україні стала критичною, бо офензива центральних держав йде наперед і населення наше мусить знати, як відносяться до него центральні держави аби відповідно до того означити своє поведення. Російські українці видали поведення центральних правительств не хотять вірити, аби в планах їх було відізвання України від Росії. Навіть на случай, коли би конечність зму-

сила німців та Австрію піти з офензивою на Дніпро то вони можуть звернути окуповану територію назад Росії шукаючи собі здобутків в напрямку Малої Азії. Супроти того загал рос[ійських] українців немає охоти активно ангажуватися як під натиском російського терору, так і з мотивів політично річевих лише пасивно вижидують дальшого ходу подій.

Промова А. Жука на засіданні Загальної Української Ради

23 жовтня 1915 р.

Оцінюючи положення української справи, виходить з розважування реальних сил народу об'єктивних обставин. Не може прийняти на свою адресу висновків Ю. Бачинського про ширення песимізму, бо констатувати злий стан справи не значить бути песимістом. Порушені на попереднім засіданні питання мали на цілі вяснити гадку Ради, щоби дати відповідь російським українцям на їх запитання, які вигляди є для рос[ійської] України на случай завоювання Австрією російсько-українських земель. Союзні війська може й підуть над Дніпро, але ніщо не вказує, що Австрія і Німеччина захотять позиставити заняту Україну при собі, а не зроблять предметом торгу. Російські українці будуть поводитися відповідно до намірів Австрії і Німеччини. Ю. Бачинський казав, що Німеччина в своїх інтересах мусить збудувати Україну. Але проблема такої ваги повинна була стати на порядку деннім в політиці центральних держав ще перед війною, а не в часі війни. В Німеччині не було перед війною заінтересування для України. Теж саме в Австрії, котра сусідує з Україною і в котрій українське питання є питанням внутрішньої політики. Бесідник є оптимістом щодо будочности українського народу, але щодо сучности, щодо надій на зреалізування наших національно-політичних постулатів при допомозі центральних держав є песимістом, бо ніщо не говорить щоби в планах цих держав виходило створення української державності. В Албанію Австрія пакувала гроші й інтересувалася нею. Чи інтересувалася в такій мірі Австрія Україною перед війною? Ні! Чи змінилося щось в часі війни? Ні! Нас не підносять на окупованих областях. Всякі заходи, щоби видавати газети і туди дістатися не удалося. Може суть якісь факти, що управнюють до оптимізму, але їх знає може Президія Ради та не знає загал членів Ради, не знає і Союз.

Зглядом заходів Трильовського про недостатньої інформаційної роботи за границею каже бесідник, що Союз себе не хвалить і свідомий недостатків. Робота на поминає на перепони, бо Союз компрометують перед чужими. Ріжні особи шкалюють Союз, криючись за поважні особи й інституції. Сумно, що Степанківський і Донцов можуть уживати всяких фірм, компромінтуючи також і їх. Інформаційна робота може бути успішна, коли є внутрішня єдність і координація та поділ праці. Союз виробив собі політичну позицію і тримається неї, беріг і буде берігти свою організаційну самостійність. Свідомий недостатків готов признати, що дечим міг погрішитися. Але не заслужив нічим, щоби його підкопувано шкодячи тим і загальній справі. Союз належить до Ради коли він щось знего зробив то нехай його судять в Раді і нехай поводяться з ним лояльно. Таким виступам як Степанківського і Донцова мусить бути положений кінець.

Промова А. Жука на засіданні Загальної Української Ради

30 жовтня 1915 р.

Ціль політичної дискусії, яку отсе переводить Рада – вияснити, в яким становищі знаходиться українська справа. Дискусія вже кінчиться. Щоб оцінити її результати зі становища Союзу визволення України, в імені якого я тут говорю, позволю собі спинитися сим разом на деяких моментах з діяльності Союзу, щоб познайомити панів, як Союз ставив українську справу в зносинах з правительствами центральних держав. Основою відносин Союзу з правительствами Австро-Угорщини і Німеччини був предложений свого часу обом тим правительством і прийнятий ними до відома план діяльності Союзу, кінцевий уступ якого звучить дослівно так: “Остаточним результатом акції Союзу в парі з акцією інших чинників, може бути сотворення прихильного настрою серед українського населення для Німеччини і Австрії і їх армій, а не є виключені і активні революційні виступи населення позаду армії російської, особливо в разі її поразення та коли в урочистий спосіб буде заповіджено, що воюючі проти Росії армії несуть українському народові національне визволення, дадуть йому землю і волю. Союз головний натиск кладе одначе на організаційну національно-політичну роботу позаду союзних армій в міру окупації земель російської України”.

Отсей уступ з плану роботи Союзу збиває поширені серед суспільності слухи, що Союз визволення України брався робити революцію на Україні, натомість стверджує, що Союз узалежнював революційний рух в Росії від розбиття Росії та не виключав прихильного відношення українського населення в Росії до центральних держав, але лише в тім випадку. Коли держави ті в торжествений спосіб (маніфестом чи що) заповідять, що несуть визволення українцям. Коли правительство і мілітарні круги Австро-Угорщини і Німеччини ждали революції на Україні, то претензій їх в сій справі Союз не може до себе приймати.

Розвиненням і доповненням в деяких точках плану роботи був внесений Союзом до обох правительств в падолисті 1914 меморіал “З чим союзні армії мають йти на Україну”.

В меморіалі тім особливий натиск покладено на аграрну справу. Ледве чи можна серйозно говорити про сотворення самостійної української держави, без передачі великої земельної посілості селянству. Самостійна Україна з половиною земельної посілості в руках польських і московських з темною масою народною, в усякому разі була би хворим твором. Здаючи з сього справу хотіли ми, вмовити наше становисько в аграрній справі в правительствених круги. Хоч не бракувало там людей, що годились з нами теоретично, але для практичного і позитивного трактування справи не знайшлося зрозуміння, як для річи занадто радикальної. Чутки ходили, що і в деяких українських кругах ся справа уважається радикальною, а ставлення її кроком неполітичним. Ми сего певні, що сеї справи інакше ставити неможна і то так в нашім національнім інтересі, як і в мілітарнім інтересі союзних держав, а як на доказ можу покликатись не на штабука політичного, а на поважного ученого і політика Павла Рорбаха, котрий цитуючи в одній своїй статі Ляйтнера, каже: “Найбіль-

шою прикрою справою для Росії є Україна. Росія сталась світовою державою з хвилею опанування українських областей. Треба вказати і на те, що одною з причин війни Росії є її побоювання перед українським національним рухом, який міг поширитися на цілій 30-мільйоний український нарід в Росії. Коли би неприятели станув в краю та заповів поділ великої земельної посілості між селян, в одну мить цілий край від Буга аж до Дону станув би в пожежі”.

Коли союзні держави не зробили сього, йдучи на Україну, то маємо зайвий доказ, що вони справи відізвання України і сотворення з неї самостійного державного організму поважно не трактують, що се не лежить в їхніх воєнно-політичних цілях

В тім меморіалі говорилось також про уладнення адміністрації на окупованій Україні. Не хоча нас розуміти – часом ми і австрійські українці говоримо про справи на різних мовах і одні других не розуміємо – пущено в обіг глобну плітку, що ми не хочемо нікого з австрійських українців пустити на російську Україну, що ми хочемо когось підчинити собі і мало що не правительством майбутньої України себе уважаємо. Щось подібного може придумати лише злоба і зависть людська. Як ми хочемо відмовити австрійських українців від участі в організації нового життя на окупованій Україні, показує слідуєчий уступ з меморіалу: “Що до адміністрації, то самозрозуміла річ, що значна часть урядників від низчих до вищих буде на довший час складатись з австрійців, евентуально з німців з цісарства. Нашим бажанням є, щоби се були в першій ряді австрійські українці і німці так австрійські, як і з Цісарства”. І в другім місці: “По можності на всіх урядових становиськах повинні відразу знайтись Українці... яких контингент поставить місцева українська інтелігенція і австрійські Українці”.

А щодо правительства, то в тім лежить ідея аналогічна тій, як у поляків в Королівстві реалізовано в невинній на вні формі Центрального Запомогового Комітету, котрий поляки уважали за національну власть, а котрий німці якраз для того розв’язали, бо німці не хотять жодної самостійності Польщі і жодної польської національної власти не могли стерпіти. Негативне відношення правительства до ідеї української національної власти на окупованих українських землях, яку вони самі мали б покликати, є знову доказом несерйозного трактування ними справи самостійності України. Але з сего не виходить, щоби хтось з українців сю справу з клинами трактував, як про се доводилось чути. Союз в тім меморіалі домагався також заіменовання зверхника для православних вірних, як першого кроку до усамостійнення православної церкви на Україні.

В своїй промові на однім з попередніх засідань я говорив, що головною політично-тактичною задачею Союзу було видобути від правительств центральних держав освідчення про їх наміри відносно України. Стараючись про це, Союз думав про створення таких політичних фактів хоч би в формі енуціяцій, за якими хоч би і не послідували в теперішній момент реальні здобутки національні, то які бодай для будучини становили би прецеденти для наших політичних змагань. Як при сім Союз становив українську справу, про се дають поняття – крім наведених точок з плану роботи і меморіалу – проекти умови, яка мала бути заключна між Союзом визволення України і австро-угорським міністерством закордонних справ в його імені, а також в імені німецького правительства, а до заключення якої з різних причин не прийшло між іншим також з причин наших внутрішніх заколотів.

В проєкті умови в січні 1915 року, який опрацювало само австро-угорське міністерство закордонних справ, засадниче його становище в українській справі міститься в отсих словах: “Австро-Угорщина видить в всеукраїнських змаганнях російських українців питання найбільшої ваги і має намір в можливості підпирати в часі війни всякі поважні стремління в сім напрямі”. Згадується далі, що була надія, що воєнні операції відиграються почасти на російській Україні, тим часом вони пересунулись на захід від властивої України, а через те практичне використання зносин з організаціями російських українців утратило ґрунт. Мимо того міністерство вважало вказаним в певнім об’ємі підтримання відносин з Союзом визволення України і відносини ці закріпити навіть спеціальною умовою. Між іншим в цім проєкті умови, згідно з становиськом Союзу, висловленим в плані роботи, констатувалось: “що українська акція може бути переведена практично в життя лиш по вступленню союзних військ на російську Україну, та по заняттю частини її території. Отсей уступ також вказує, що само міністерство від Союзу не чекало революції на Україні. Готовність міністерства попірати всеукраїнські стремління “в часі війни” вказувала би, що загальне відношення правительства до українців було і є того рода, що їх малось використати в мілітарних цілях, не йдучи їм на зустріч з своєї сторони з жодними конкретними концесіями і не подаючи їм жодних надій, на сповнення національно-держаних аспірацій.

Від самого початку війни і своєї акції Союз вистерігався використання його, як зняряддя в мілітарних цілях, а взявши на себе репрезентацію національно-політичних змагань російських українців, в своїх зносинах з правительством вів свою самостійну політично-репрезентаційну лінію, на якій характер кидає світло слідуочий уривок з умови, яку Союз з своєї сторони запропонував правительству:

“Австро-Угорська монархія видить всеукраїнських національно-політичних змаганнях російських українців питання великої міжнародної ваги і по можності буде підтримувати всякі поважні стремління в сім напрямі.

В придвиженю завоювань територіальних в результаті війни ц. к. австро-угорське міністерство закордонних справ стоїть на сім становиську, що на випадок, коли б воєнні операції союзних армій довели до повного мілітарного розбиття Росії і до заняття цілої або більшої частини російської України (правого боку Дніпра і Чорноморського степу), австро-угорська монархія буде обстоювати в сім випадку за утворення із завойованої території окремої української держави.

На випадок же зайняття більшої або меншої пограничної полоси російської України і прилучення її до Австрії створились би умови для утворення з прилучених земель і Східної Галичини та Західної Буковини окремого українського коронного краю, з широкою національною автономією.

Без огляду на те, з яким ви слідом закінчаться воєнні операції союзних армій, австро-угорське міністерство закордонних справ ужиє заходів аби справа російської України була предметом нарад мирової конференції.

Коли б проти всяких ождань Східна Галичина і Західна Буковина мали припасти Росії, Австро-Угорська монархія буде обстоювати на мировій конференції, щоби з сих земель був сотворений окремиий автономний край”.

Хоч уповновласнені обох правительств, з якими члени Союзу стикались, вважали обняті наведенним уступом проєкту умови точки за само зрозумілі,

то однаке сказали, що все те не може бути в умові уміщене між іншим з тої причини, що военні операції відбувались тоді далеко від України. Справу на якийсь час занехаяно, але трохи пізніше прийшло нарешті до сконкретизування фактичних відносин між Союзом і правительствами без ширшого означення засадничого становиська правительств до української справи, як то хотів Союз раніш. Але до завершення й цієї умови не прийшло, з причин про які розкаже потім історія.

Як же в світлі вище представленого трактування Союзом народної справи в зносінах з правительством, при безрезультатності його заходів, про які докладніше говорив я також і в одній з попередніх своїх промов, представляється вислід нашої політичної дискусії?

Майже всі панове, з виїмкою хіба одного Юл[іана] Бачинського констатували, що справа наша стоїть зле. Коли ходять про песимізм, то найбільше песимізму відчувано поданих тут президією інформацій. Пан віце президент Василько підтвердив, що правительства цікавляться нами остільки, оскільки ми можемо бути корисними в мілітарних цілях. З сего виходить, що справу українську не трактується так як політичну проблему до розв'язання, лише як засіб до використання, оскільки дасться. Осторожні інформації пана президента Костя Левицького теж нічого надійного не подали. Говориться все про заходи, але не мається що сказати про результати.

Та нема причин в розпуку впадати. Треба йти вибраними шляхами, вибору іншого нема. Хоч факти проти нас, але об'єктивні обставини за нами. Об'єктивно ми може й в ліпшій положенню як поляки, але до створення хоч би куцої Польщі може прийти, а ми мусимо бути приготованими і на страчене того, що маємо. Треба бути готовими до гіршого, щоби найтяжчий удар перенести. Це не є ширення песимізму, тільки чуйність політична. Треба піднести апель п[ана] Президента Костя Левицького до єдності до спільної праці. Ми все були за єдність, тільки берегли і будемо берегти своєї організаційної самостійності. Єдність розуміємо, як координацію діяльності і поділ праці.

Промова А. Жука на засіданні Загальної Української Ради

6 листопада 1916 р.

В своїх зносінах з правительственними чинниками СВУ старався вияснити становище центральних держав до української справи. Заступників Союзу запевнювало, що німецьке і австрійське правительства з прихильністю ставляться до українських визвольних змагань в часі війни. Запевнення сі не мали очевидно офіційного характеру. Лише освідчення турецького міністра Талай-Бея, через публічне оголошення його, набрало характеру офіційності. Талай-Бей, як також болгарський президент міністрів Родислав зложили свої заяви в порозумінні з австро-угорською і німецькою амбасадами. СВУ в своїй діяльності не надавав тим заявами великої ваги. Центральні держави а спеціально Туреччина і Болгарія на всі боки скидали тоді заяви, які єдали б їм прихильників.

Та в тім часі наступила знана афера з т[ак] зв[аною] “революцією”, яка скомпрометувала нас перед центральними державами. Найшлися з поміж нас

такі, що обіщували революцію на Україні. Такі факти не слідували – бо й не могли слідувати і се власне скомпрометувало нас. Хотіли нас визискати, а як побачили, що ми нічого не можемо дати, то перейшли над українською справою до дневного порядку. Цього ніхто не заявляв у вічі, але воно було вже факти.

Революційна афера сталася в часі панування в наших внутрішніх відносинах т[ак] зв[аної] “диктатури”, повороту якої, хоч може в іншій формі, хоче тепер д[окто]р Цегельський. Пригадую, що тоді ціла Східна Галичина була під Росією. Потім удалося зорганізувати загальну українську раду. Противилися тому ті елементи, що йшли за “диктатурою”, але як почули свою слабкість, яка означала слабкість справи національної на зовні – згодилися.

Наша приналежність до Ради була тоді з різних причин невідною. Та ми все були за удержанням контакту між усіма політичними чинниками бо руководились вистими оглядами національної політики, а не своїми груповими інтересами.

Коли відбито Галичину і зайнято Холмщину та частину Волині, настав здавалось час для нашої акції та факти скоро поставили в сумнів можливість здійснення наших бажань. Союз раз у раз підчеркував ті сумніви на Раді, але він був безсилий та здержувався від всього, що могло довести до розбиття Ради, хоч рівночасно вимагав рішучих виступів.

Тепер українське питання перечеркнено. Що ж робити? Зі становища російських українців проблема українська не розв’язується хвилиною долею Галичини чи Волині. Мусимо творити хоч факти ідеального значіння, що ведуть до здійснення ідеалу Вільної України, коли не можемо нічого реального досягнути.

СВУ і австрійські українці виставили постулат української державності, хоч може трохи урізаної. Державність наша не входить в рахунок чужих, але через те не можна її покидати. Над нами перейшли до дневного порядку, але це не може нас вести до відвороту від центральних держав, бо нема куди інде повернутись. Українство в Росії слабе. Русифікація може нас навіки здавити. Коли не буде за межами Росії [д]жерела українського руху, то нам грозить заглядь. Тепер російські ліберали й соціал-демократи слабкі, але й вони, як прийдуть до сили, заставлять нас сконсумувати в Росії, як польські демократи в Польщі.

Як син укр[аїнського] народу, вірю в його житеву силу, але беруть мене й сумніви. Коли б Росія забрала Галичину то над українською справою, як політичною проблемою треба би було поставити знак запитання!

Тепер виступає на сцену проблема державності польської. Я думаю, що з польською державністю на укр[аїнських] землях мусимо боротися та в кінчнім разі краще бути цілій Галичині при Польщі чим під Росією. Найгірше було б якби пів галичини прилучили до Росії. А заноситися якраз на се, що найкраща частина нашого народу в Галичині, Поділля піде до Росії. В Польщі будемо мати школу і пресу, чого ледве чи зможемо досягнути в Росії.

На всякий випадок ведім хоч самостійницьку пропаганду. Частично в тім дусі йдуть саме наші резолюції.

Оголошення і поширення резолюції, се тільки паперова боротьба. Як би за ними не було руху, то се було б марне. Ми мусимо зважитись на якесь діло. Що до резолюції то стою за їх оголошенням і переданням правительству.

Існування Ради вважаю кінцевим, бо по її зруйнуванні не повстане більше таке згуртування українських суспільних сил, а тоді може наступити знов параграф 14 або т[ак] зв[ана] “диктатура” хоч й у іншим перекральнім вигляді. Як не як, Рада єднає нас всіх і репрезентує ідею самостійності України. Тому треба Раду удержати.

Публикуются выступления члена Союза освобождения Украины Андрея Жука на заседаниях ЗУР в 1915–1916 гг., в которых дан анализ отношений СВУ с представителями Центральных государств для решения украинского вопроса.

Ключевые слова: Жук А.; ОУР; Галичина; украинский вопрос; Первая мировая война.

There are published the reports of Andriy Zhuk, the member of the Union of Liberation of Ukraine, represented on the meetings of General Ukrainian Rada during 1915–1916. It is also analysed the relationships of the Union of Liberation of Ukraine with the representatives of the Central States for the considering of the Ukrainian question.

Keywords: A. Zhuk; General Ukrainian Rada; Galicia; the Ukrainian question; the First World War.